

Лильо І. Греки на території Руського воєводства у XV–XVIII ст. : монографія / Ігор Лильо. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 384 с., 32 с. кол. іл.

Сьогоднішня українська історіографія все частіше пропонує роботи, що торкаються питань середньовічної історії й присвячені таким проблемам, які важко назвати традиційними для наших дослідників, – історії тогочасного міста, історії етнічних спільнот, історичній антропології чи історії матеріальної культури тощо.

На цьому тлі характерною новиною стали роботи, що справедливо потрапляють до напрямку поствізантійських штудій, а саме – дослідження історії греків, грецької елліномовної православної культури та її носіїв на теренах сьогоденної України після занепаду Візантійської імперії. Найсвіжішим твором у цій галузі стала монографія львівського дослідника Ігоря Лильо «Греки на території Руського воєводства у XV–XVIII ст.». Власне, вона є розвитком його ж книжки «Нариси з історії грецької громади Львова XVI–XVII століть», виданої в 2002 році. Тодішній матеріал повністю перероблено. Порівняно з попереднім виданням значно розширено джерельну базу, хронологічні та географічні межі. Відповідно й обсяг видання зріс більше, ніж удвічі. З'явилися нові розділи, а низка тем, яким раніше було приділено увагу лише побіжно, отримала деталізований розгляд.

І. Лильо будує свій доробок як виклад історії соціально-етнічної групи. Початком її історії є взаємини з Константинополем ще князів Галицько-Волинської землі, що безумовно мало привести до певного обміну населенням. Реальний же дослідницький матеріал з'являється починаючи з XV ст., коли у Львові, столиці Руського воєводства Польської корони, фіксується все зростаюча, економічно потужна та впливова група грецьких комерсантів. Дослідження охоплює часи розквіту грецької торгівлі в цьому місті – XVI та XVII ст., та завершується на початку XVIII ст., коли греки переважно або асимілюються, або полишають Львів, обираючи інші краї, серед яких не останню роль відіграє напрямок земель Війська Запорізького, Лівобережжя Дніпра. Втім не лише львівський матеріал привернув до себе увагу дослідника. Для порівняння із статусом греків у Львові, місті з потужними традиціями самоуправління, залучено аналіз становища грецьких общин власницьких міст Замостя та Броди.

Отож, львівські греки являли собою помітне, згуртоване загальними культурними та економічними інтересами земляцтво, що відігравало свою потужну роль у низці важливих сфер міського життя. Кожна така сфера піддається окремому уважному вивченню. І. Лильо аналізує торговельні зв'язки купців-греків, які власне й привели їх до Львова. Автору, відповідно, доводиться заглибитися у питання торговельної кон'юнктури та інфраструктури, юридичні особливості провадження торгівлі, напрямки зв'язків, які, у свою чергу, спрямовували напрямки переміщення самих торговців. Як це часто бувало, корпорація купців певного походження концентрувала свої зусилля на торгівлі одним певним товаром – у даному випадку таким товаром стало грецьке вино. Важливим висновком усього дослідження стало виявлення прямого зв'язку із зростанням попиту на середземноморське вино та розселенням греків у Центральній Європі.

Греки стають постійними мешканцями Львова та прагнуть отримати право громадянства. Це привід звернутись до сфери історії міського права та поглянути на діяльність грецької общини саме під цим кутом зору. На шляху до перетворення на львів'ян греки не тільки тримаються один одного, але також ідуть на контакт із православним «руським», себто українським, населенням Львова. Завдяки помітному майновому статусу нові громадяни одразу стають провідною силою в громадському житті українського земляцтва, у першу чергу в діяльності Успенського братства. Здається, участь греків у діяльності православних братств, освітніх осередків Західної України загалом відома якнайкраще. Тим не менш, важливо було помістити її в контекст усієї системи зв'язків львівських греків.

Мандрівники та поліглоти, греки стають ідеальними дипломатами та одночасно шпигунами свого часу. Це дає авторові можливість зазирнути у взаємничий світ

міжнародної політики XVI–XVII ст., де греки повсякчас забезпечують зв'язок між Річчю Посполитою, Османським султанатом, Габсбургською монархією, Московським царством та Дунайськими князівствами. Роль у комерції та в міжнародних відносинах призводить до nobilitації окремих грецьких родин. Вони стають землевласниками в межах усього Руського воєводства.

На цьому тлі майже в усіх розділах монографії можна побачити складне плетиво стосунків етнічних груп та гру ідентичностей, що так ускладнює життя спеціалістам у галузі етнічної історії. Ускладнює настільки, що часом дослідники взагалі відмовляються від визначення етнічної належності своїх героїв. Рецензована тут монографія дає широкий спектр різноманітних прикладів для таких питань. На жаль, автор дослідження не завжди акцентує увагу саме на цій проблемі. Як визначити грека в документах, які не мали на меті зазначити національність особи? За якими конкретно ознаками кожна з досліджених сімей віднесена саме до греків? Чи можна бути впевненим, що місце народження, православна конфесія, мова підпису під документами чи прізвище, надане іноземними партнерами, стовідсотково ідентифікують особу грецького походження чи особу, яка сама собі привласнювала грецьке походження? Навіть і пізніший матеріал XIX століття демонструє те, як легко, наприклад, для торгових потреб ставали «ніженськими греками» болгарські переселенці до Російської імперії, котрі за відповідної освіти добре володіли та ба, навіть вживали вдома грецьку мову. Або поставимо питання інакше: якою мірою греки, уродженці Османської імперії, та греки з Венеції та належних їй островів являли собою монолітну групу зі спільною ідентичністю? Втім ці питання, можливо, і не знайдуть своєї стовідсоткової відповіді, натомість монографія І. Лильо надає чудову колекцію прикладів, які можуть стати в нагоді для подальших досліджень у галузі історії ідентичностей. Крім того, ми бачимо не лише взаємозв'язки та взаємопроникнення світу грецького, українського, молдавського, але й протистояння з відверто іншokonфесійними та різко сегрегованими групами населення, які втім претендували на ту ж нішу в економічному житті, що й грецькі купці, – євреями та вірменами.

Напрочуд цікавою та такою, що трохи випадає із загального дискурсу, є частина, присвячена впливові греків на матеріальну культуру мешканців Руського воєводства та й взагалі Центральної Європи. Таке враження складається із загальної звички читача бачити суто історичне та історико-культурне дослідження розведеним поміж різними книжками. У даному випадку погляд на те, як греки змінювали своєю торговельною спеціалізацією та самою своєю присутністю спосіб життя та смаки до вживаних продуктів, до одягу та вжиткових предметів населення, з яким контактували, як вони долучалися до створення того орієнтального відтінку матеріальної культури Центральної Європи, що ставав таким помітним для західних спостерігачів, виявляється безумовно доречним.

Нарешті, дослідження І. Лильо завершується репрезентацією окремих історій певних, найпомітніших за джерелами, грецьких сімей Львова: Альвізіїв, Афендиків, Вевеллі, Ісаровичів, Корняктів, Лангішів, Мадзапет, Мазараки та Папар. Ця частина роботи, заснована на тих самих матеріалах, що й усе попереднє дослідження, перебудовує фактаж, підкорюючи його історії сімей, яка на феноменологічному рівні демонструє особливі випадки історії греків у Речі Посполитій загалом. А оскільки тут залучені всі найвпливовіші грецькі сім'ї міста, то можна вести мову й про побудову узагальненого портрета за окремими біографіями усієї групи, тобто про просопографію греків Львова XVI–XVII ст.

Обов'язок рецензента закликає відзначити дискусійні моменти, помічені в тексті роботи, однак переважно периферійні стосовно предмету дослідження.

Так, шукаючи відповіді на питання про витоки грецької діаспори Галичини, автор згадує про тісні контакти галицьких князів з Візантією та, посилаючись на Іоанна Кіннама, класифікує князя Володимирка Володаревича як «васала» ромейського василевса (с. 58). Та західноєвропейське поняття «васалітету» варто застосовувати до Візантії дуже обережно. Надто ж там, де саме джерело, «Історія» Іоанна Кіннама, характеризує контрагента імператора, «галицького архонта Владимира» як *ἀνδρὶ*

ὑποσπόνδῳ Ρωμαίοις ὄντι, себто такого, що знаходиться у договорних, мирних відносинах з ромеями. Це визначення не робить його «васалом» Візантії.

Маршрути торговельних мандрів греків часто приводили їх до берегів Чорного моря, де перед османським завоюванням домінували генуезькі купці. Однак, загальна картина не має вводити в оману та продовжувати представництво генуезців у Монкастро (суч. Білгород-Дністровський) аж до його падіння в 1484 році (с. 77). У цьому місті, яке всіма відомостями як епіграфічного, так і історичного характеру пов'язане в XV ст. з Молдавським князівством, генуезці виступали як торговельна громада, яка й дала Білгороду його італійське ім'я, відоме західним мандрівникам, – Монкастро. Але ці торговці, скоріше за все, покинули місто швидко після падіння їхньої північночорноморської столиці Кафи в 1475 році. Тож на 1484 рік у торгівлі Білгорода мали домінувати... греки. Греки в населенні причорноморського міста були представлені завжди й навіть місцевий монетний двір дозволяв собі розміщувати на своїх мідяках назву міста саме в грецькій формі – ΑΣΠΡΟΚΑΣΤΡΟΝ. Турецька ж форма назви – Аккерман, – вжита І. Лильо в контексті реалій XV ст. (с. 92), хоча й укорінена в ранішій ординській традиції, для періоду до його зайняття османами в 1484 році є все ж таки анахронізмом.

Іншим пунктом грецької торгівлі, що згадується в джерелах, є «королівський порт Кочубеїв» (сучасна Одеса). І. Лильо зазначає тут: «У 1415 р. на прохання візантійського імператора через Хаджібей налагоджено доставку хліба до Константинополя» з посиланням на роботу одеського історика XIX століття Олексія Маркевича (с. 64). Тут варто дещо уточнити. Ян Длугош, котрий надає нам свідчення про те, що грекам з Константинополя в Кочубеїві, що тоді перебував під владою великого князя литовського, а відтак – під сюзеренітетом польського короля, було видано вантаж зерна для злиденної візантійської столиці, не говорить про «налагодження доставки хліба». Його свідчення залишилось разовим, як і сам випадок не перетворився на систему. Навряд чи Кочубеїв зміг створити потужну конкуренцію білгородській торгівлі і саме Білгород лишився головними воротами для потоку грецьких товарів з Чорного моря, що прямували до Галичини.

Отож за такої структури монографія являє собою комплексне наукове дослідження, що охоплює широкий спектр життя грецької громади у Львові та інших містах Галичини. Залучено в першу чергу архівні матеріали, значною мірою неопубліковані, такі, що зберігаються в архівних зібраннях, переважно України та Польщі. Джерелами дослідження також є нарративні тексти та об'єкти образотворчого мистецтва. Останні дали можливість яскраво проілюструвати виклад. Таким чином, у результаті маємо якісне дослідження в галузі середньовічної історії, історії середньовічного міста, історії торгівлі, історії мігруючих спільнот, що зачіпає питання етнічності, матеріальної культури, вдало залучає методику родинної історії та просопографії. Сподіватимемося, що рецензована монографія І. Лильо буде помічена не лише істориками України та медієвістами та стане вдалим прикладом поствізантійських студій на українському матеріалі.

Олег ЛУГОВИЙ